

Uitgelezen

Een interdisciplinaire benadering van **duurzaamheid**

Jef Peeters

Recensie: Bernard Mazijn (ed.), *Duurzame ontwikkeling meervoudig bekeken*. Academia Press, Gent, 2000, X + 430 p.

In december 1995 werd aan de Universiteit Gent het *Centrum voor Duurzame Ontwikkeling* opgericht. Vanaf het begin waren daar vijf vakgroepen - in 1999 uitgebreid tot negen - bij betrokken, vanuit uiteenlopende wetenschappelijke disciplines. Het basisinzicht is dat voor het operationaliseren van het concept 'Duurzame Ontwikkeling' (D.O.) een multidisciplinaire benadering noodzakelijk is. Dat kan echter maar vruchtbaar zijn wanneer daarbij naar *interdisciplinariteit* gestreefd wordt. En dat is ook het uitgangspunt van voorliggend boek, het eerste omvattende werkstuk van het Centrum. Die interdisciplinaire aanpak is niet gewoon aan de universiteit. En in die zin is het ook een 'proefstuk' dat verdere uitwerking verdient. Bernard Mazijn, voorzitter van het Centrum, hoopt dat het 'een aanzet is voor grotere initiatieven, zowel in onderzoeksmiddelen als in beleidsmiddelen'. (p.VIII)

Vanuit het oogpunt van het ontwikkelen van een interdisciplinaire benadering van D.O. is het eerste, inleidende maar tevens overkoepelende, deel zeker het interessantste. Walter De jonge, Bernard Mazijn en Jo Van Assche proberen er invulling te geven aan het concept 'milieugebruiksruimte' om de relatie tussen mens en natuur te vatten in termen die niet te vaag zijn voor een duurzaamheidsbeleid. Dat is nodig om vat te krijgen op de ingewikkelde allocatievraagstukken die met D.O. verbonden zijn. Daarbij hanteren zij een constructivistisch kennisconcept. Duurzaamheid is een constructie die resulteert uit een samenspel van objectieve, subjectieve en intersubjectieve criteria. Dat impliceert onder meer dat ook waardeoordelen en ethische keuzen mee het kader vormen voor de wetenschappelijke invulling van het concept milieugebruiksruimte. Het is m.i. één van de grote verdiensten van een 'wetenschappelijke' publicatie als deze - en dus van het Centrum voor D.O. - dat zij enkele van haar ethische opties duidelijk vooropzet. Ten opzichte van de globale opzet van dit boek, blijkt dat uit de grote aandacht voor de armoedeproblematiek, die in meer technocratische benaderingen van de ecologische problematiek al te vaak afwezig is. Dergelijke benaderingen lijken blind voor de kapitalistische dynamiek die achter de wereldproblemen zit, en maskeren zo de feitelijke machtsbelangen die in het geding zijn - zoals Etienne Vermeersch in het voorwoord opmerkt.

Er bestaat discussie over de vervangbaarheid van milieukapitaal door artificieel kapitaal. Voor een operationalisering van het concept milieugebruiksruimte kiezen de auteurs voor "de 'harde' duurzaamheid als een logisch voortvloeisel van de aanname van het voorzorgsprincipe. Gezien de preferenties van de toekomstige generaties niet gekend zijn, wordt alvast vermeden dat ze geconfronteerd worden met een *onherstelbaar* verlies van milieukapitaal." (p.13)

Vooraleer een aantal kwantitatieve modellen worden gepresenteerd en op hun merites beoordeeld, wordt de relatie onderzocht tussen milieufuncties en menselijke behoeften. De analyse van de behoeftenproblematiek lijkt mij echter veel te weinig uitgediept om als kritisch draagvlak te kunnen dienen voor het implementeren van duurzaamheid in onze samenleving. De vergelijking van behoeftenmodellen is redelijk oppervlakkig. Zo wordt het kritisch potentieel van het 'Human-Scale Development'-model van Manfred Max-Neef nauwelijks opgenomen. En ingevoerde onderscheidingen worden niet consistent doorgedacht. Zo wordt het onderscheid tussen 'bevredigers' en 'economische goederen' niet aangehouden. 'Bevredigers' worden al te gemakkelijk omschreven als 'diensten en producten', waardoor men gemakkelijker aansluiting kan vinden bij gangbare economische categorieën. De door Max-Neef aangekaarte problematiek van de institutioneel georganiseerde bevrediging verdwijnt dan echter naar de achtergrond. Onvergeeflijk vind ik de foute vertaling van de behoefte aan '*idleness*' als 'eigenliefde'(p.17) of 'ijdelheid'(p.61), waardoor ook de overzichtstabel met behoeftenklassificaties niet meer klopt. De interdisciplinariteit in het denkwerk mag duidelijk nog opgedreven worden.

De tien volgende hoofdstukken behandelen deelaspecten van D.O. vanuit onderscheiden disciplines. Daarbij wordt een samenhangende opbouw nagestreefd. Eerst worden een aantal kernbegrippen wetenschappelijk omschreven of gedefinieerd. Vervolgens wordt de behandelde problematiek geschetst op de verschillende geografische niveaus van mondiaal tot lokaal, met grote aandacht voor de verschillen tussen Noord en Zuid. Daarbij wordt telkens ook het gevoerde beleid besproken. Ten slotte tracht elke bijdrage aan te pikken bij het overkoepelende eerste deel. De verschillende hoofdstukken worden gegroepeerd in verschillende thematische delen, die telkens ingeleid worden door de redacteur. Door de grondigheid waarmee de probleemstelling meestal wordt beschreven biedt elk hoofdstuk een schat aan informatie. Deze is echter te omvangrijk om hier zomaar even samen te vatten. Ik wil mij daarom beperken tot een overzicht van wat er allemaal behandeld wordt.

Het tweede deel behandelt twee essentiële aandachtspunten bij de operationalisering van het concept milieugebruiksruimte. Ruddy Doom bespreekt de armoedeproblematiek. Tegen de neoliberale vrijemarktideologie in beschrijft hij armoede als een structureel probleem. Vervolgens analyseert hij de problematiek en de mogelijkheden van tegenmacht in een gemondialiseerde context. Paul Gimeno behandelt het vraagstuk van onzekerheid en risicobeleid. Eerst geeft hij een cultuurhistorische schets van het risicobegrip. Vanuit het inzicht dat risicoperceptie maatschappelijk niet neutraal is - en dus geen zaak van pure expertise kan zijn - geeft hij vervolgens een kritische analyse van verschillende risico-evaluatiestrategieën. Zelf pleit hij daarbij voor een procedurele rationaliteit.

Het derde deel gaat over de institutionele, juridische en economische grondslagen van het internationaal verdelen en gemeenschappelijk beheren van de milieugebruiksruimte. Luc Lavrysen en Frank Maes bespreken eerst het institutioneel kader voor D.O. en milieubeleid te vertrekken bij de wereldorganisaties tot op het niveau van de Belgische federale staat en de gewesten. Zij hebben daarbij oog voor institutionele knelpunten en schenken ook aandacht aan de rol van NGO's, die in toenemende mate de verdedigers zijn geworden van universele belangen. In een volgende hoofdstuk behandelen zij dan de juridische grondslagen voor het (inter-)nationaal verdelen en gemeenschappelijk beheren van het milieu. Achtereenvolgens bespreken zij de problematiek van het internationaal recht, de algemene beginselen van gemeenschappelijk beheer en het milieubeleidsinstrumentarium. Tom Verbeke en Marc De Clercq behandelen de economische grondslagen. Centraal staan daarbij de conflictpunten in het vastleggen van de na te streven milieukwaliteit, o.a. de verschillen tussen zwakke en harde duurzaamheid, en de relatie tussen ontwikkelingsgraad en emissievolumes. Vervolgens bespreken ze een aantal flexibele instrumenten van een internationaal milieubeleid, zoals verhandelbare emissierechten, en de relatie tussen milieubeleid en competitiviteit.

De industrialisering en de daarmee verbonden welvaarts groei in het Noorden steunden op een toenemend gebruik van niet-hernieuwbare grondstoffen, energie en ruimte. Afval werd lange tijd probleemloos geloosd in het milieu. Welvaartsstijging ging zo hand in hand met een oplopende 'milieuschuld', zowel t.a.v. het Zuiden als t.a.v. van het globale milieu. Het vierde deel behandelt de overschrijding van de grenzen van het milieusysteem door de economische en maatschappelijke systemen onder de noemer 'afwenteling van socio-ecologische problemen'. Jo Van Assche neemt het aspect energie voor zijn rekening. Hij bespreekt eerst de fysische grenzen van het toenemend energiegebruik, en past dat toe op een aantal duurzame scenario's. Vervolgens geeft hij een schatting van het toelaatbare persoonlijke energiebudget, om te eindigen met enkele ideeën over een duurzame energiepolicies. Marc Antrop behandelt de problematiek van het ruimtebeslag: de beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen in relatie tot de bevolking, desertificatie en bodemdegradatie, ontbossing, verzilting, verstedelijking, toerisme en recreatie, mobiliteit passeren de revue. Hij laat ook zien hoe het denken over ruimten sterk bepaald wordt door ons voorstellingsvermogen en door de beeldvorming via inkleuringen van kaarten. Niels De Pauw en Hans Beeckman hebben het over biodiversiteit. Ook hier staan perceptieproblemen zeer centraal. Wetenschappelijke begripsomschrijvingen en de relevantievragen vanuit de samenleving worden daarom met elkaar in verband gebracht. Het inzicht dat de meeste bedreigingen voor de biodiversiteit van de mens uitgaan, leidt tot een aantal aanbevelingen voor een beleid van diversiteitbehoud.

Het laatste deel, ten slotte, behandelt twee sterk met elkaar verbonden vraagstukken: voedsel en bevolkingsgroei. Patrick Van Damme weegt de concepten voedselveiligheid, voedselzekerheid en voedselsoevereiniteit tegen elkaar af, en pleit in samenklank met heel wat NGO's voor het laatste. Daaruit volgt een afwijzing van de WTO-benadering die ook van landbouw een zaak van vrijhandel wil maken. Het hoofdstuk over bevolkingsgroei en duurzaamheid is van de hand van Robert Cliquet, en beperkt zich vooral tot een bespreking van de lopende internationale actieprogramma's. Het is jammer dat - in vergelijking met de andere hoofdstukken - het theoretische kader voor dit toch wel belangrijke vraagstuk

niet grondiger uiteengezet is. Vooral ook omwille van de controverses die daarrond steeds opduiken.

Alles bij elkaar is dit een zeer informatief boek voor al wie begaan is met D.O. Het geeft voor een aantal belangrijke aspecten een goed beeld van de vraagstelling en de stand van zaken. Vooral het werk dat besteed wordt aan theoretische kaders, de pogingen om die met elkaar in verband te brengen, en daarbij aanhoudend het oog gericht te houden op de Noord/Zuid-verschillen, is prijzenswaardig. Maar, zoals boven gezegd, is het nog duidelijk een 'proefstuk' dat verdere uitwerking, en grondiger doordenken verdient. Zo kunnen slordigheden en inconsistenties in de toekomst beter voorkomen worden. Enkele kleine voorbeelden daarvan. Vanuit kennis van zaken geeft Paul Gimeno de criticasters van het radicale groene denken een veeg uit de pan(p.111). Anderzijds debiteren De Pauw en Beeckman een gemeenplaats over de *deep ecology* voor wie de belangen van mens en natuur 'impliciet' onmogelijk verenigbaar zouden zijn(p.370). In datzelfde stuk over biodiversiteit staat dat de belangrijkste vernietiging van het tropisch bos te wijten is aan de bestaansexploïtatie door de lokale bevolking(p.366). Terwijl volgens Marc Antrop het rooien van bos ten behoeve van het winnen van nieuwe landbouwgrond voor de groeiende bevolking gerelativeerd moet worden. Het creëren van graasland voor de vleesexport lijkt minstens zo belangrijk(p.313). In het licht van een sociale analyse van deze problemen zijn dergelijke verschillen in standpunt niet onschuldig.

Ook de problematiek van de culturele verscheidenheid dient grondig doordacht te worden in het kader van D.O.. Zo schuift Patrick Van Damme lokale voedingsgewoonten en voorkeuren naar voren als belangrijk voor voedselproductie en het bepalen van voedselkwaliteitsnormen(p.398). De aandacht voor lokale soevereiniteit en het respect voor culturele en religieuze overtuigingen, leiden volgens Robert Cliquet dan weer te veel tot afzwakking van de internationale bevolkingsprogramma's (p.411).

Met mijn kritische bedenkingen wil ik zeker geen afbreuk doen aan het werk dat hier verzet is. Ik zou integendeel het Centrum voor Duurzame Ontwikkeling willen aanmoedigen om op de ingeslagen weg verder te gaan. Wanneer volgen de andere Vlaamse universiteiten?